

Hallbäck, blodet og solen

- skitse til et aspekt af den almene vampyrologi

HANS J. LUNDAGER JENSEN

1. Hallbäck: Hvad jeg skrev...

I forbindelse med sin 60-års fødselsdag i marts 2008 udgav Geert Hallbäck, lektor ved Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet, artikelsamlingen, *Hvad jeg skrev... Udvalgte artikler om Det Nye Testamente og andre ting*. Geert Hallbäcks akademiske felt er Det Nye Testamente og dets kulturelle kontekst, og i bogen her tager den nytestamentlige del af hans virke sig særlig af to problemstillinger: dels apokalyptik, dels tekst. Bogen viser ikke kun Hallbäck som den autoritative bestyrer af et akademisk felt, han er kendt som. Han er også den suveræne kommunikator og pædagog, og han er en teologisk humanist med teoretiske, filosofiske og æstetiske indsigter og interesser. Artiklen om apokalyptik er blevet skrevet à propos Cronhammers Elia-skulptur i Herning, og artiklen om Johannes Åbenbaring konfronterer det nytestamentlige skrift med Derrida. I sit forord nedtoner Geert Hallbäck sin rolle som forsker til fordel for sine funktioner som formidler og pædagog; jeg vil derimod antage, at ingen kan formidle så godt som Geert Hallbäck uden dels at være en overordentlig flittig forsker, dels fortsat at have skolet sit faglige jugement med hensyn til, hvad det er, der skal formidles. Og hvis man så skulle vælge (hvad man altså efter min mening ikke skal), er den del, som Hallbäck vælger som sit særlige felt, uden tvivl den bedre del – hvis spørgsmålet om, hvem og hvor mange der så har glæde af det, man foretager sig, skulle have nogen vægt. Men måske er det rollen som formidler, der er med til at give en stemning af mild serænitet over bogens tekster. Hallbäck er ikke polemiker; han registrerer forskellige opfattelser, og han fremfører sine egne synspunkter med den mangel på brutalitet, som den forskningshistorisk kyndige har, der ved noget om akademiske positioners henfaldstid.

Man kan imidlertid være fristet til at antage, at fraværet af brutalitet i Hallbäcks skrift også kan have en anden årsag. De emner, som den organiserede og selvreflekte-

rede akademiker Hallbäck med forkærlighed tager op, hører i hvert fald til de mere brutale. Apokalyptik, der har Hallbäck's forkærlighed, er som bekendt antikkens mest kaotiske og voldsomme genre. Og på den måde er der god logik i, at bogen afsluttes med en stærkt instruktiv artikel om teater-teori i det 20. årh., "teatrets genritualisering i det 20. årh." Hovedvægten her bliver lagt på Antonin Artauds program fra 1930 for et 'grusomhedens teater', hvor sproget skal reduceres "til lyde, messen og skrig" (s. 170); det er et teater, hvor grusomheden er "blodig når det gøres nødigt" (ib.); og det hele er begrundet i en art vitalistisk fornemmelse for, at død skaber liv. Hallbäck skelner mellem to teatertyper: den karnevalistiske, der parodierer dagligdagen ved at invertere og forvrænge den, og den rituelle, der lader en person dø, fordi denne "konfrontation med døden [...] i overensstemmelse med offerets særlige økonomi overfører livskraft til publikum" (s. 166).

2. Hommage à Hallbäck

Denne hårrejsende afslutning er imidlertid ikke engang det mest blodige i denne milde bog. Hvilken artikel i denne samling vil den typiske læser med at par timer til rådighed kaste sig over som den første? Jeg tøvede i hvert fald ikke. Forud for den lærde artikel om teatret fra Artaud til Barba er anbragt artiklen "Vampyrer – praktisk og kritisk". Den er udgangspunktet for det følgende, der hermed skifter spor og ikke længere er en slags anmeldelse, men nu bliver til den artikel, jeg kunne have haft lyst til at skrive, hvis nogen havde planlagt et festskrift til Geert Hallbäck og bedt mig om at bidrage. Ofte er festskrifter noget, Fanden har skabt; men i dette tilfælde ville det have passet mig godt. For så kunne også jeg være gået vampyrologisk til værks. Geert Hallbäck har engang lidt resigneret udtalt, at der var to ting, han havde forstand på, Ny Testamente og vampyrer, og verden ville helst have vampyrerne. Det vil være irrelevant her at indskyde, at det udsagn var for beskedent, fordi det udelod både teater og Napoleon Bonaparte. Men dels vil min umiddelbare reaktion være ligesom resten af verdens, dels vil jeg også godt være vampyrolog. Det følgende er altså et stykke mimetisk rivalisering, tilegnet min kollega og ven Geert Hallbäck.

Titlen på vampyrartiklen skuffer ikke. Det 'praktiske' vil sige en slags fænomenologisk beskrivelse af vampyrers ontologi if. europæisk-litterær folklore, deres bevægelser og deres blodsugning og måder til at slå vampyrer ihjel på. Det giver nødvendig belæring. Bl.a. korrigeres den misforståelse, at vampyrers ofre selv bliver vampyrer blot af at blive bidt; vampyr bliver man derimod ved selv at drikke vampyrblod. Artiklen omfatter også et afsnit 'Imaginært', der beskriver vampyrernes ekstraordinære popularitet i vestlig litteratur, inkl. Goethe, Walter Scott, Byron, Mary Shelley, John William Polidori, Alexander Dumas, Sheridan LeFanu, Conan Doyle, H.G. Wells, Edgar Allan Poe, Anne Rice, og i film: F.W. Murnau, Todd Browning, Carl Th. Dreyer, Bram Stoker, Francis Ford Coppola. Hovedvægten ligger altså på den litterære traditions-

storie, ikke den folkloristiske. Hvis denne var blevet mere inddraget, kunne der måske være blevet plads også til den skrækkelige grevinde Erzsébet Báthory.

Afsnittet 'Kritisk' kunne også have heddet 'Hermeneutisk', for det er Hallbäck's bud på en fortolkning af, hvad det egentlig er ved vampyrer, der gør dem så interessante. Svaret skal søges i den eksistentielle erfaring af den uomgængelige sammenhæng mellem liv og angst. Vampyrhistorier er gyserhistorier, og de er sceniske udspilninger under kontrollerede former af livets møde med angsten. Vampyrer er velegnet stof for gysere, fordi de som de nattevæsener og gengangere, de er, befinder sig i en mellemtilstand mellem liv og død; dermed repræsenterer og inkarnerer de de trusler imod vores eksistens, der pr. definition er ukendte. Vampyrer er både levende døde, og døde, der gør levende døde. De finder altså ikke fred i døden, men begærer livet. Som bekendt skal vampyrer bruge blod for at opretholde deres eksistens mellem rigtig liv og rigtig død. Blod er et billede på sammenhængen mellem liv og død, velkendt i bibelsk og mange andre sammenhænge if. Hallbäck, og som blodsugere repræsenterer vampyrer selv denne paradoksale identitet af to modsatte principper.

Denne onto-eksistentielle udlægning kombinerer Hallbäck til sidst med en etisk-eksistentiel. Vampyrernes fascinationskraft hænger også sammen med, at de er et skrækindjagende billede på os selv: "Vi lever i høj grad, fordi vi kan suge liv af hinanden" (s. 163). Det umiddelbart tilforladelige, at man lever af hinanden, "rummer en rædsel og risiko, nemlig at det andet menneske, der lever af mit liv, ikke samtidig lader mig leve af hans/hendes liv" (ib.), og dette er Hallbäck's sidste og endelige bud på vampyrens relevans: "billedet på et alment livsvilkår, der altid rummer rædselens mulighed" (ib.). At vampyrbid desuden ligner samlejer, er velkendt og nævnes mere for en ordens skyld. Det er kun logisk, at vampyrer er store forførere, for i begge scener blandes liv og død, voldtager og offer, og død og seksualitet er jo tilværelsens to grundlæggende mysterier. Når man lukker bogen eller går ud af biografen, skubbes erkendelsen af, at tingene desværre hænger sammen, ud af bevidstheden: "når vi projicerer dæmonien ind i gysets verden og vender befriede tilbage til vores egen, opfylder vampyren sin rolle som en af livsangstens store exorcister" (ib.).

Jeg håber at have sammenfattet Hallbäck's fortolkning af vampyrismens fascinationskraft nogenlunde dækkende. En række motiver melder sig og blander sig, og det er ikke helt let hverken at holde dem ude fra hinanden eller at sige, hvilke der er mere og hvilke mindre vigtige. Jeg vil i udgangspunktet bekræfte, at udsagnet om, at vi parasitisk lever af hinanden, i hvert fald gælder for det akademiske liv; artiklen her er et eksempel. Jeg har ingen alternative forslag til grundene til vampyrernes eksistentielle relevans, og jeg skal her undlade at anlægge et Girardiansk perspektiv og foreslå, at vampyren er en af syndebyens mange avatars, selv om det ser ud som en ret oplagt mulighed. Derimod har jeg nogle udfyldende overvejelser over den basale vampyrologi, dvs. den folkloristisk-tidligt litterære, ikke den sofistikerede nutidsvampyrologi. Min tese er, at den kan beriges ved at blive placeret ind i en universel mytologi, hvis konturer jeg mener at kunne skimte i Claude Lévi-Strauss' *Mythologiques*, de fire bind strukturelle analyser af amerindianske myter, som blev udgivet fra 1964 til 1971. Det

var ganske vist vigtigt for Lévi-Strauss at understrege, at hans analyse var strengt regional, selv om regionen i dette tilfælde virtuelt omfattede den vestlige hemisfæres mytologi. Han lagde ikke op til en universel komparativ mytologi som den, som fx James George Frazer praktiserede i *The Golden Bough*, fordi forståelse af konkrete myter og ritualer forudsætter nøje analyser af deres respektive 'etnografiske' kontekster. På den anden side kunne Lévi-Strauss ikke nægte, at der er talrige tilfælde af sammenfald mellem myter og ritualer fra kulturer på kryds og tværs, fra japansk mytologi og kinesisk ritualistik til fransk folkløse. Jeg mener, at den basale vampyrologi anslår temaer, der også er velkendte fra syd- og nordamerikansk mytologi. Da jeg så langt fra besidder Hallbäcks indgående kendskab til vampyrfortællinger, vil jeg fatte mig i korthed.

3. Mytologisk bidrag til vampyrologien

3.1. Vampyrer: tilhørsforhold til en klasse af aktører

Vampyrer tilhører en klasse af væsener, som ikke er en del af den naturlige og empiriske verden (mennesker, dyr, planter), eftersom de besidder 'over-naturlige' evner, men som heller ikke hører til blandt mulige 'store' transcendent aktører (guddomme); dvs. vampyrer hører til samme mytologiske halvverden (eller 'lav-mytologi') som engle, dæmoner, varulve, spøgelse, nisser, Ahasverus, helheste, havfruer etc. Det differentielt-signifikante og dermed afgørende ved vampyrer er formentlig, at de spiser menneskeblod (andre end vampyrer kan materialisere sig, lever et halvliv, er associeret med døden, etc.). Det vil derfor være naturligt at tage udgangspunkt i den alimentære kode. Dermed er vi i samme mytologiske felt som Lévi-Strauss, som udpegede den alimentære kode som en slags arke-kode for sydamerikansk mytologi; noget lignende gør sig gældende for græsk mytologi (som den Pariser-skolen inden for klassiske antik-studier, Jean-Pierre Vernant, Marcel Detienne og andre har påvist).¹

3.2 Vampyrens føde

Vampyrers alimentære monstrositet gælder (1) fødens kvalitet; (2) fødens tilstand; (3) spisningens proces.

ad (1): Vampyrer er en slags kannibaler: de spiser (af) mennesker. De behandler altså mennesker, som om de var dyr (hvilket er monstrøst), og de kan måske derfor siges at befinde sig i en supra-menneskelig position. Mennesker selv spiser kød af dyr (og planter), og dyrene spiser planter (mennesker spiser sjældent eller aldrig rovdyr).

1 Jf. Vernant & Detienne 1979; og jf. min egen analyse af gammeltestamentlig 'mytologi': Lundager Jensen 2000.

Spisning implicerer tilintetgørelse: planten spist af dyr er væk, dyr spist af mennesker forsvinder, mennesker, der suges tom for blod af en vampyr, dør og går til, og vampyrer reduceres til støv, hvis solen skinner på dem. Man kan derfor sige, at vampyrer i en vis forstand 'spises' af solen eller af sollys. Der gives dermed en række, der angår væsener, deres spisning og deres plads i et hierarkisk kosmos:

sol > vampyrer > mennesker > dyr > planter

supra-kultur	kultur	natur
himmel		jord

ad (2): Vampyrers alimentære monstrøsitet angår også måden, de spiser på: De spiser blodet rå (eller friskt, om man vil), direkte fra kilden. De springer altså køkkenet og dets ild som formidling mellem naturen og kulturen over, lige som dyrene gør. På dette punkt befinder de sig i en infra-human-position. Men det er monstrøst at være supra- og infra-human på samme tid. (Solen kan vel ikke siges at være i samme position, når den nu selv er en ild).

ad (3): Vampyrer fortærer blod uden bordskik, uden formidlende redskaber som tallerkner eller kniv og gaffel, uden borddækning, uden at dele maden ud i portioner eller skære for, uden at have inviteret gæster eller lignende. Spisning for dem er et rent egoistisk projekt. På dette punkt er menneskenes position i lige afstand fra dyrenes og solens (for solen 'spiser' også vampyrer uden yderligere omstændeligheder).

3.3 Blod, honning og forførelse

Menneskeblod er spiseligt i sin blotte tilstand: Ikke alene er blod umiddelbart fordøjeligt, det er også opvarmet fra naturens hånd (i Anne Rices *Interview with the Vampire*, 1976, som denne skitse ikke vedrører, kan menneskeblod være en særlig delikatesse, som en dydig vampyr søger at modstå: Hallbäck, 156). Den er dermed sammenlignelig med honningen i sydamerikansk mytologi (Lévi-Strauss 1966). Her er honning attraktiv ved sin sødme, og fordi den kan fortæres på stedet. Den fungerer derfor som et 'infra-køkken' og som en forfører, der indbyder mennesker til at opføre sig, som om de var dyr. I honningmyterne er hovedpersonen, pigen der lader sig forføre af honningen, også indbegrebet af et asocialt væsen. En essentiel del af socialitet overhovedet er at fragte fødeemnet fra naturens område til det faste bosted og der ikke kun tilberede det, men også fordele det til mennesker, man er i familie med eller er allierede med. At spise honning på det sted, hvor man finder det, er altså omvendt at snyde i forhold til de sociale bytterelationer.

På samme måde er vampyren besat af blodets forførende kvalitet. Den magt, vampyren er underlagt, overføres ofte til vampyren selv, og vampyren bliver da selv en

uimodståelig forfører: en fascinerende, mørk-forjættende greve med sort slængkappe, inkl. rødt silkefor.

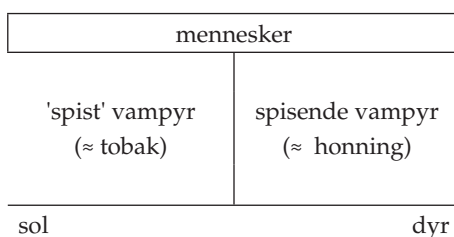
Som infra-køkken er honningen (fortsat if. Lévi-Strauss 1966) omvendt af tobakken, som er et supra-køkken. I modsætning til normal mad skal tobak bearbejdes helt af ild for at kunne konsumeres. Rækken: honning / kød / tobak svarer altså til rækken: rå / tilberedt / brændt, og til rækken: natur / kultur / guddommeligt. Til gengæld formidler tobak kontakt mellem mennesker og det guddommelige. Vampyren forekommer mig at kunne være en europæisk variant af den sydamerikanske honning-tobak-mytologi: Ikke blot agerer vampyren, som om han (eller hun) var en honninggal person, vampyren bliver også selv behandlet (af solen), som om den er tobak: ved at blive brændt op af solens stråler, der 'kun efterlader en lille bunke støv' (Hallbäck, 148). I så fald kan vi notere transformationen:

/ brændt tobak (jordisk ild + tobak) → positiv kontakt mellem det jordiske og det overnaturlige/

⇔

/ negativ kontakt mellem det jordiske og det overnaturlige (himmelsk ild + vampyr)
→ brændt vampyr /

Eller sagt med andre ord: I den sydamerikanske mytologi fører den brændte tobak til en positiv kontakt med det guddommelige; i den europæiske vampyrmytologi fører en kontakt mellem det himmelske og vampyren til en brændt vampyr; den sydamerikanske tobak er en positiv mediator, et middel til at bringe en forbindelse i stand mellem mennesker og det guddommelige, mens vampyren er en negativ mediator, der elimineres af det guddommelige. Vampyrrens to sider, der svarer til hhv. honning- og tobak-mytologien, kan sammenfattes i flg. model:

3.4 Solar mytologi

Vampyrers antagonistiske relation til solen er særlig interessant, fordi solen i amerikansk mytologi netop ofte er en slags kannibal, som Lévi-Strauss flere gange gør opmærksom

på i *Mythologiques*, herunder i skikkelse af den venlige og netop ikke kannibalske jaguar, der er den himmelske ilds jordiske repræsentant i Gé-versionerne af fugleredeptyndermyten (Lévi-Strauss 1964). I flere myter inviteres menneskelige aktører op til himlen og opdager til deres skræk, at solen og de andre himmelboere oppe i deres hede og tørre verden ernærer sig af menneskekød. Selveste prærieindianernes soldans fortolker Lévi-Strauss som et magtspil mellem menneskene på jorden og den potentielt kannibalske sol, hvis magt de dansende trodser (Lévi-Strauss 1968). Formentlig implicerer den amerikanske forestilling om solens kannibalisme en forkortet udgave af den alimentære række: sol > mennesker > dyr. Når vampyren i den europæiske mytologi skydes ind som medierende led mellem sol og menneske, kan solen beholde sin forslugne form, men nu uden at den truer menneskene.

3.5 Reproduktion

Honning-analogien peger i retning af, at vampyren inkarnerer og dermed betegner a-socialitet. Dermed bekræftes Hallbäcks forståelse: "Vi lever i høj grad, fordi vi kan suge liv af hinanden..." Vampyrernes a-socialitet består imidlertid også i, at de ikke reproducerer sig på normal vis. De kender ikke til kønnet formering, hvor hver af de to involverede overgiver halvdelen af deres egenskaber til den ny tredje; for normalt livs vedkommende medierer afkommet altså bogstaveligt mellem forældrene. Dagliglivets erfaring tilsiger desuden (på linje med mytologiske udgaver som fx Gen 2-3), at evnen til kønnet reproduktion er forbundet med det begrænsede liv; forældrene skal i sidste ende dø for at give plads til børnene. Vampyrerne derimod lever et individuelt liv, der er vedvarende i den betydning, at de kan opretholde det ubegrænset, under forudsætning af, at de ikke udsættes for sollys. Evtigt liv, som det guddommeliges, synes derimod at udelukke periodisk reproduktion (Mark 12,25 par.). Vampyrerne udgør dermed en tredje mulighed i forhold til guders og menneskers liv, for de kan 'reproducere' sig i den forstand, at de kan forvandle mennesker til vampyrer ved at lade menneskene drikke vampyrblod. Denne 'reproduktion' er ikke en kønnet formering, men snarere en monstrøs kloning, hvor de overgiver deres egenskaber fuldt og helt til deres kopi:

<i>guder</i>	<i>mennesker</i>	<i>vampyrer</i>
evigt liv	begrænset liv	vedvarende liv
intet afkom	kønnet afkom	kloner

3.6 Grever og marxisme

Koblingen vampyr \approx greve i Dracula-skikkelsen kan formentlig forstås som en udvidelse i den sociale kode af den alimentære kode samt dennes sociale implikationer. Grever forholder sig til bønder, som vampyrer forholder sig til mennesker, for greverne modtager og fortærer, hvad bønderne frembringer og giver. Vampyrer er altså som grever grundlæggende parasitter: De tager mere, end de giver (eller rettere: de tager kun og giver slet intet) – deraf deres a-socialitet. Marxistisk klasseteori er altså sociologiseret vampyrologi; som bekendt er der det gale med de besiddende til alle tider (i industrialismen: kapitalisterne), at de 'udsuger' de besiddelsesløse. En mere trivial analyse vil sikkert mene, at når både vampyrismens og marxismens formative tid faldt i samme århundrede, 1800-tallet, var det, fordi reelle forhold i det politisk-økonomiske felt kom til orde i litterær form som vampyr-mytologi. Man kan måske med større ret formode, at forholdet er omvendt: at marxismen (på dette punkt) var en teori, der overførte en mytologisk struktur til det politisk-økonomiske felt.

3.7 Lav- og højmytologi

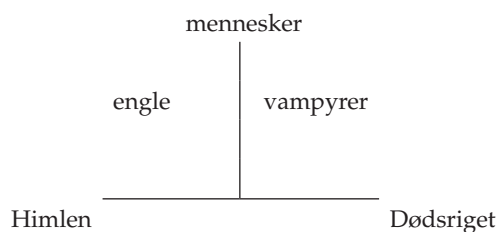
Jeg formoder at vampyr-forestillingerne er en dimensions-reduceret udgave af en 'højmytologisk' konstellation. At modtage uden at give er at befinde sig i en værensform, der er omvendt både af menneskenes verden, hvor socialitet består i at give og at modtage, og af den anden antiverden, den himmelske, der giver uden at modtage (eller som kun modtager symbolske tilkendegivelser af, at modtageren er bekendt med og indforstået med at modtage). I 'højmytologien' er den omvendte position dødsrigets (Lundager Jensen 2003). Den spatiale kode korresponderer intuitivt og faktisk med en visuel kode:

himmel	>	jord	>	underverden
lys	>	lys/mørke	>	mørke

Underverdenen er per definition parasitisk, lige som menneskene er det. Men menneskene er mindre parasitter ved dog at indgå i en symbolsk kommunikation med himlen (ofre, taksigelser, hymner, etisk adfærd). Vampyrerne, der placerer sig et sted imellem jord og underverden (hhv. i den horisontale dimension imellem hus og grav), varierer dødsriget og dets normale aktører (spøgelses, gengangere) ved at være en aktiv parasit, der selv opsøger sine ofre og tiltvinger sig næring. Dødsriget modtager blot passivt de brugte liv, der falder ned i det. Hverken dødsriget eller vampyrer giver udtryk for nogen taknemmelighed over at modtage.

3.8 Vampyrer og engle

Mens antallet af aktørtyper i skumringsfeltet mellem jord og underverden som sagt omfatter flere end vampyrer (spøgelser etc.), er antallet af inverse væsensformer formentlig ikke stort. Men analogien til engle ligger i det mindste lige for: Også de kan som vampyrerne "bevæge sig hurtigere, end det menneskelige øje kan opfange" (Hallbäck, 147) og efter egen beslutning materialisere sig over for hvem de vil. Engle er lysvæsener, hvor vampyrer er mørkevæsener; i det omfang de associeres med fugle, forholder de sig som svaner til flagermus. Og engle handler i en anden, større og bedre sags tjeneste, hvor vampyren alene drives af egoisme, ligesom grever. Det undrer derfor ikke, at mens vampyrer spiser det forkerte, spiser engle slet ikke (i hvert fald if. Dom 6; 13).

LITTERATUR

- Hallbäck, Geert
2008 *Hvad jeg skrev... Udvalgte artikler om Det Nye Testamente og andre ting*, Anis, København.
- Lévi-Strauss, Claude
1964 *Le cru et le cuit*, Plon, Paris.
1966 *Du miel aux cendres*, Plon, Paris.
1968 *L'origine des manières de table*, Plon, Paris.
- Lundager Jensen, Hans J.
2000 *Den fortærende ild. Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
2003 "Ilden mellem himmel og jord. Skitse til en gammeltestamentlig kosmo-ontologi", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 4, 241-258.
- Vernant, Jean-Pierre & Marcel Detienne, eds.
1979 *La cuisine du sacrifice en pays grec*, Gallimard, Paris.

*Hans J. Lundager Jensen, professor, dr.theol.
Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet*